

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ПОТЕРПІЛОГО НА ВІДШКОДУВАННЯ (КОМПЕНСАЦІЮ) ШКОДИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

IMPLEMENTATION OF THE VICTIM'S RIGHT TO EXTORTION (COMPENSATION) OF DAMAGE FROM CRIMINAL PROSECUTION

Розглянуто низку актуальних питань, що стосуються правового регулювання та регламенту відшкодування шкоди завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, яка одночасно знаходиться у площині кримінального процесуального законодавства, так й окремих правових норм цивільного закону. Зокрема, оцінено сучасний стан наукової розробки цього питання та резерви для подальшого дослідження проблематики; проаналізовано сучасну нормативну модель відшкодування шкоди у кримінальному провадженні та охарактеризовано окремі проблемні питання, що виникають у правозастосуванні; досліджені існуючі сьогодні законодавчі ініціативи щодо покращення механізмів забезпечення права на відшкодування шкоди. Авторами проаналізовано одну із форм відшкодування шкоди, а саме, за рахунок Державного бюджету України, відмічена відсутність процедури реалізації даної форми, враховано досвід зарубіжних країн та наголошено на необхідності нагального законодавчого регулювання механізму відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави. Зроблено висновок, що інститут відшкодування шкоди у кримінальному провадженні є необхідним для всебічного відновлення порушених прав потерпілого. Однак, сучасна нормативна модель відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави характеризується неповнотою правового регулювання та в окремих випадках відсутністю правової визначеності, що своєю чергою створює певні перешкоди на шляху до реалізації потерпілим реалізації свого права на відшкодування шкоди у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим перспективним є врахування законодавцем пропозицій, які напрацьовані у сучасній доктрині з урахуванням потреб практики. Тому першочергове значення для України в рамках євроінтеграційних процесів має стати створення спеціального Державного Фонду, визначення джерел його формування, виділення окремого відомства, відповідального за реалізацію державної політики в сфері відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням за рахунок держави.

***Ключові слова:** потерпілий, відшкодування шкоди, державний бюджет, кримінальний процес, кримінальне правопорушення.*

A number of topical issues related to the legal regulation and regulations of compensation for damage caused to the victim as a result of a criminal offense, which is both in the field of criminal procedural law and certain legal norms of civil law. In particular, the current state of scientific development of this issue and reserves for further research are assessed; the modern normative model of compensation for damage in criminal proceedings is analyzed and some problematic issues that arise in law enforcement are characterized; the current legislative initiatives to improve the mechanisms for ensuring the right to compensation are investigated. The authors analyzed one of the forms of compensation, namely, at the expense of the State Budget of Ukraine, noted the lack of implementation of this form, took into account the experience of foreign countries and stressed the need for urgent legislative regulation of compensation for victims of

criminal proceedings at the expense of the state. It was concluded that the institution of compensation for damage in criminal proceedings is necessary for the comprehensive restoration of the violated rights of the victim. However, the modern normative model of compensation for damage to the victim in criminal proceedings at the expense of the state is characterized by incompleteness of legal regulation and in some cases the lack of legal certainty, which in turn creates certain obstacles on the way to the realization by the victim of his right to compensation for damage in criminal proceedings. In this regard, it is promising for the legislator to take into account proposals developed in modern doctrine taking into account the needs of practice. Therefore, the creation of a special State Fund, the determination of the sources of its formation, and the allocation of a separate department responsible for the implementation of state policy in the field of compensation for damage caused by criminal offenses at the expense of the state should be of primary importance for Ukraine within the framework of European integration processes.

Key words: *victim, compensation for damages, state budget, criminal proceedings, criminal offense.*

Постановка проблеми. Статтею 3 Конституції України встановлено, що людина, її життя і здоров'я визнаються найвищою соціальною цінністю. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Реалізація цих та інших конституційних положень у кримінальному процесі пов'язана з необхідністю не тільки вдосконалення діяльності слідчих органів, прокуратури, суду, адвокатури, але й послідовної реалізації процесуальних прав учасників процесу, в тому числі і тих, які постраждали від кримінальних правопорушень. У випадку, коли, незважаючи на усі вжиті державою заходи, кримінальне правопорушення все ж таки вчинено, потерпілій особі повинні бути надані належні процесуальні права та гарантії. Цими конституційними положеннями держава взяла на себе обов'язок відновлювати порушені кримінальним правопорушенням права потерпілих, у тому числі і шляхом відшкодування завданої їм шкоди [1; 2].

Відтак одним із завдань кримінального провадження є захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження. Тому інститут відшкодування шкоди у кримінальному провадженні є необхідним для справедливого судового розгляду та захисту порушених прав.

Власне, аналіз чинного законодавства та матеріалів слідчо-судової практики, спрямованих на забезпечення потерпілому права на реальне відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, дозволяє стверджувати, що не в усіх випадках механізм відшкодування шкоди є ефективним. Враховуючи наведене, актуальним є розроблення та запровадження більш дієвих механізмів, спрямованих на реалізацію права потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди у кримінальному провадженні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та правові питання відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням набули доктринального осмислення в працях вітчизняних учених, зокрема: Ю. П. Аленіна, М. І. Гошовського, С. В. Давиденка, В. В. Кривобок, О. В. Крикунова, О. П. Кучинської, О. І. Назарука, В. Т. Нора, Т. І. Присяжнюка, В. М. Савицького, І. І. Татарина, Л. Д. Удалової та ін.

Разом з тим необхідно визнати, що питання забезпечення відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому залишається дискусійним та потребує як наукового дослідження, організаційного забезпечення так і законодавчого регулювання.

Мета статті – на основі аналізу законодавства України, наукових підходів та міжнародного досвіду окреслити проблемні аспекти нормативного регулювання форм та порядку відшкодування шкоди у кримінальному провадженні, виявити проблемні питання, які виникають під час їх правозастосування та запропонувати науково-обґрунтовані пропозиції, спрямовані на удосконалення механізму реалізації прав потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу. Реформування правоохоронної системи в Україні, постійне удосконалення кримінального процесуального законодавства, свідчить про те, що однією з найважливіших залишається проблема забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням. Більш того, ст. 56 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) визначено право потерпілого на відшкодування завданої кримінальним правопорушенням шкоди. Правова держава передбачає закріплення демократич-

них прав і свобод людини й громадянина, а також наявність механізмів гарантій їх забезпечення. Виконання завдань кримінального судочинства пов'язане з розширенням і належною реалізацією процесуальних прав осіб, які постраждали від кримінального правопорушення, зокрема в аспекті забезпечення права на відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням [3; 4]. Відповідно, чинним законодавством передбачено форми та порядок відшкодування шкоди у кримінальному провадженні.

Аналіз ст. 127 КПК України дає підстави виокремити три форми відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому у кримінальному провадженні.

Так, ч. 1 ст. 127 КПК України передбачає добровільну форму відшкодування шкоди, тобто встановлює, що підозрюваний, обвинувачений, а також за його згодою будь-яка інша фізична чи юридична особа має право на будь-якій стадії кримінального провадження відшкодувати шкоду, завдану потерпілому, територіальній громаді, державі внаслідок кримінального правопорушення. Частина 2 цієї норми закріплює примусову форму, яка передбачає, що шкода, завдана кримінальним правопорушенням або іншим суспільно небезпечним діянням, може бути стягнута судовим рішенням за результатами розгляду цивільного позову в кримінальному провадженні. Ст. 128 КПК України містить певні вимоги до такого позову. Зокрема, його форма та зміст мають відповідати вимогам, встановленим до позовів, які пред'являють у порядку цивільного судочинства. Що стосується третьої форми, то це компенсація шкоди, завданої кримінальним правопорушенням за рахунок Державного бюджету України, про що зазначає ч. 3 ст. 127 КПК України [5].

Втім, крім зазначених вище форм відшкодування шкоди у кримінальному провадженні, деякі науковці виділяють ще кримінальну процесуальну реституцію. Наприклад, М. І. Теплова зазначає, що під кримінальною процесуальною реституцією необхідно розуміти спосіб відновлення майнового стану потерпілого шляхом повернення йому речей або інших матеріальних цінностей, які були безпосередньо вилучені з його законного володіння в результаті вчинення проти нього кримінального правопорушення [6].

У Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) також передбачено норму, відповідно до якої, шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та порядку, передбачених законом (ч. 2. ст. 1177 ЦК України). Відповідно, завдання кримінальним правопорушенням майнової чи моральної шкоди особі, є підставою для виникнення не тільки кримінально-правової, а й цивільно-правової відповідальності.

Отже, з метою визначення сутності та наповнення змісту конструкції «реалізація права потерпілого на відшкодування (компенсацію) шкоди у кримінальному провадженні», розглянемо одну із її форм реалізації, яка зазначалася вище, а саме, компенсація шкоди, завданої кримінальним правопорушенням за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом.

З огляду на те, що держава взяла на себе обов'язок щодо забезпечення прав і свобод людини, вбачається, що й усунення наслідків вчиненого кримінального правопорушення шляхом відшкодування шкоди у тих випадках, коли правоохоронні органи не справилися зі своїми функціями, держава повинна взяти на себе.

Крім того, закріплення у ч. 3 ст. 127 КПК України норми про те, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом, обумовлена також приведенням національного законодавства до міжнародно-правових стандартів. Зокрема, 8 квітня 2005 р. Україною була підписана Європейська конвенція «Про відшкодування збитків жертвам насильницьких злочинів» від 24 листопада 1983 р., (далі – Конвенція) де в ст. 2 визначено, що коли відшкодування шкоди, завданої в результаті умисного насильницького злочину, не може бути забезпечено з інших джерел, держава повинна взяти це на себе [7]. Поряд з цим, у Декларації основних принципів правосуддя для жертв злочинів і зловживань владою від 29 листопада 1985 р., вказано, що жертви злочинів мають право на найшвидшу компенсацію за заподіяну шкоду відповідно до національного законодавства взяти на себе [8; 9].

Власне тому, Верховною Радою України було розроблено декілька законопроектів, спрямованих на удосконалення механізму відшкодування шкоди, зокрема: «Про відшкодування громадянам матеріального збитку, заподіяного злочинами» від 11 вересня 2001 р., «Про відшкодування за рахунок держави матеріальної шкоди фізичним особам, які потерпіли від злочину» від 27 жовтня 2010 р., «Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» від 16 липня 2020 р., [9] «Про внесення змін до Кодексу України про адміністра-

тивні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення механізму відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» від 16 липня 2020 р., [10] «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо механізму фінансового забезпечення відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень» від 16 липня 2020 р. [11]. Втім, на сьогодні, це питання залишається відкритим, а відсутність діючого спеціального закону, тягне за собою невиконання приписів ч. 3 ст. 127 КК України та ч. 2 ст. 1177 ЦК України, наслідком чого є винесення судами рішень, в яких в задоволенні позовних вимог до Держави Україна про відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, відмовляється.

Тому способом реалізації права на відшкодування шкоди завданої наслідок вчинення кримінального правопорушення залишається звернення з цивільним позовом у кримінальному провадженні або звернення з позовом в порядку цивільного судочинства.

Отже, в межах нашого дослідження, перш за все, слід визначитися із понятійним апаратом, оскільки саме з'ясування його змісту дозволить висловити власне бачення щодо сутності предмету дослідження.

Так, термін «відшкодування» означає форму відповідальності, надання кому-небудь щось інше замість загубленого, витраченого, знищеного тощо. В теорії кримінального процесу доречним (щодо моральної шкоди) вважається використання терміна «компенсація шкоди» (від лат. *compensatio* – «відшкодування»), оскільки важко собі уявити відшкодування страждань, а компенсація останніх цілком можлива. З огляду на це, глава 9 КПК України має назву «Відшкодування (компенсація) шкоди у кримінальному провадженні, цивільний позов, виплата винагороди викривачу», а ст. 1177 ЦК України «Відшкодування (компенсація) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення» [12].

Розглядаючи проблему відшкодування шкоди за рахунок держави, слід також визначити, яка ж саме шкода підлягає відшкодуванню, адже в ст. 127 КПК України та ст. 1177 ЦК України про це нічого не вказано.

Етимологічно слово «шкода» означає збитки, втрати, що є наслідком вчинення яких-небудь неправомірних дій, що спричинені кримінальним правопорушенням.

Шкода є сукупністю несприятливих особистих немайнових, а також майнових наслідків, що виникли у разі порушення суб'єктивних прав фізичної або юридичної особи. Вона є однією з умов або підстав виникнення обов'язку щодо її відшкодування. Категорія «шкода» тісно пов'язана з питаннями цивільно-правової відповідальності. Серед підстав цивільно-правової відповідальності, поряд з протиправністю поведінки (дія чи бездіяльність) причинним зв'язком між протиправною поведінкою і заподіяною шкодою виною особи, яка заподіяла шкоду, обов'язково виділяють наявність майнової та / або моральної шкоди.

В теорії кримінального процесу розмежовуються поняття «шкода» і «збитки». Шкода – це будь-яке знецінення блага, що охороняється правом, тому її поділяють на майнову та немайнову (моральну), а збитки – це грошова оцінка шкоди, яка має місце у разі неможливості відшкодування шкоди в натурі [12].

Так, у ст. 55 КПК України зазначено, що потерпілим у кримінальному провадженні може бути фізична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано моральної, фізичної або майнової шкоди, юридична особа, якій кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди, а також адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій, яким кримінальним правопорушенням завдано майнової шкоди. При цьому в статті названо три види шкоди, що відшкодовуються (компенсуються) під час кримінального провадження: моральна, фізична та майнова. Але суттєвим є той факт, що потерпілій фізичній особі може бути відшкодована моральна, фізична та майнова шкода, а потерпілій юридичній особі та адміністратору за випуском облігацій, компенсується лише майнова шкода, що завдана кримінальним правопорушенням [3; 4].

Водночас, фізична шкода визначається як сукупність змін, які об'єктивно відбулися в стані людини внаслідок вчинення кримінального правопорушення. До складових фізичної шкоди належать тілесні ушкодження, розлад здоров'я, фізичні страждання, а тому їх фактичне відшкодування є неможливим. Витрати на відновлення фізичного здоров'я вираховуються в грошовому еквіваленті та відносяться до майнової шкоди. Ними є: оцінені в грошовому вигляді витрати на відновлення здоров'я потерпілого, а в разі його смерті – на поховання й виплати з підтримання матеріального добробуту і виховання непрацездатних членів сім'ї потерпілого та його неповнолітніх дітей; кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину [9].

Таким чином, для визнання фізичної особи потерпілим достатньо заподіяння їй будь-якого з трьох визначених видів шкоди, хоча від кримінального правопорушення зазвичай походять кілька видів шкоди.

В чинному законодавстві всі наслідки немайнового характеру позначаються терміном «моральна шкода». Зміст цього поняття розкритий в постанові Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 року № 4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди», де визначено, що моральна шкода – це втрати немайнового характеру внаслідок моральних чи фізичних страждань або інших негативних явищ, заподіяних фізичній чи юридичній особі незаконними діями або бездіяльністю інших осіб. Відповідно моральна шкода може полягати у приниженні честі, гідності, престижу або ділової репутації, моральних переживаннях у зв'язку з ушкодженням здоров'я, у порушенні права власності (в тому числі інтелектуальної), прав, наданих споживачам, інших цивільних прав, у зв'язку з незаконним перебуванням під слідством і судом, у порушенні нормальних життєвих зв'язків через неможливість продовження активного громадського життя, порушенні стосунків з оточуючими людьми, при настанні інших негативних наслідків [13].

Під немайною шкодою, заподіяною юридичній особі, слід розуміти втрати немайнового характеру, що настали у зв'язку з приниженням її ділової репутації, посяганням на фірмове найменування, товарний знак, виробничу марку, розголошенням комерційної таємниці, а також вчиненням дій, спрямованих на зниження престижу чи підірив довіри до її діяльності [14].

Крім того, під час дослідження даної проблематики, ми задавалися питанням, чи повинна держава брати на себе обов'язок відшкодувати і моральну шкоду, завдану кримінальним правопорушенням? Нормою ст. 4 Конвенції визначено, що компенсація повинна покриватись залежно від випадку принаймні такі частини збитку: втрату заробітку, витрати на ліки і госпіталізацію, витрати на похорон і при наявності утриманців – щодо їх утримання [7].

З цього приводу, Ю. І. Азаров та Д. П. Письменний зазначають, що у цивільному законодавстві фактично були сформульовані правові основи реалізації права потерпілого на відшкодування шкоди за рахунок держави, мова йде про відшкодування майнової шкоди (ст. 1177 ЦК України) або шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю (ст. 1207 ЦК України). На думку авторів, за рахунок держави має відшкодуватися лише майнова шкода, яка вклучає в себе і кошти, які були витрачені на відновлення здоров'я потерпілого, а в разі його смерті – на поховання, виплати на утримання непрацездатних членів сім'ї потерпілого та його неповнолітніх дітей [9].

Проте, видається, що факт вчинення злочинного посягання на майнову сферу потерпілого, може потягнути за собою і завдання йому моральної шкоди. Більш того, в цивілістичній літературі, неодноразово наводились приклади, що будь-яке майно має для його власника певну цінність, іноді дуже високу немайнову цінність, а відтак сама втрата такого майна шляхом викрадання, шахрайства тощо, не може не викликати в нього душевних страждань. Посилити моральні страждання може і той факт, що особу злочинця не встановлено, що зводить нанівець вірогідність повернення власнику його речей, майна. І оскільки держава відповідає перед людиною за свою діяльність, утверджуючи і забезпечуючи права і свободи людини, її обов'язком має бути і відшкодування моральної шкоди в даному конкретному делікті [15].

Що стосується майнової шкоди, то вона представляє собою майнові та/чи грошові збитки, спричинені юридичній або фізичній особі.

Збитками є: втрати, яких особа зазнала внаслідок вчинення кримінального правопорушення у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речей, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права; доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене.

Поняття майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням потерпілому охоплює: заподіяну кримінальним правопорушенням особі пряму, безпосередню шкоду в її майновому та грошовому виразі; не одержані внаслідок скоєння кримінального правопорушення доходи; оцінені в грошовому вигляді витрати на відновлення здоров'я потерпілого, а в разі його смерті – на поховання й виплати з підтримання матеріального добробуту і виховання непрацездатних членів сім'ї потерпілого та його неповнолітніх дітей; кошти, витрачені закладом охорони здоров'я на стаціонарне лікування особи, потерпілої від злочину [12].

Як ми вже зазначали, згідно з ч. 1 ст. 55 КПК України потерпілим може бути також юридична особа та адміністратор за випуском облігацій, який відповідно до положень Закону України «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки» діє в інтересах власників облігацій.

Відповідно кримінальним правопорушенням потерпілому-юридичній особі та адміністратору за випуском облігацій може бути завдано безпосередньої шкоди в її майновому та грошовому виразі.

Стаття 1177 ЦК України передбачає відшкодування (компенсацію) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення. Відповідно до частини першої цієї статті за загальним правилом шкода, завдана фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення, відшкодовується відповідно до закону. У свою чергу, ч. 2 ст. 1177 ЦК України містить норму, яка так само, як і ч. 3 ст. 127 КПК України визначає, що шкода, завдана потерпілому внаслідок кримінального правопорушення, компенсується йому за рахунок Державного бюджету України у випадках та в порядку, передбачених законом [16].

Нам імпонує позиція М. П. Ткача, який зазначає, що норми статей ЦК України, якими, визначаються підстави відшкодування шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, мають бланкетні диспозиції та передбачають, що умови та порядок відшкодування шкоди державою визначається спеціальним законом, якого на даний момент не існує. У зв'язку з тим, що правозастосовна практика пішла шляхом відмови у задоволенні таких позовів, аргументуючи це відсутністю спеціального закону та реальних механізмів відшкодування шкоди, дані норми не мають практичної реалізації [15].

Заслугує на увагу також питання щодо визначення розмірів майнової шкоди, яка підлягає відшкодуванню. Наприклад, статистика свідчить, що сума шкоди завданої кримінальним правопорушенням, яка залишається невідшкодованою, є досить значною. Проблема полягає в тому, що якщо держава бере на себе зобов'язання по відшкодуванню, а реально здійснити його не зможе. Вбачається, з метою реального забезпечення права потерпілого на відшкодування шкоди, під час регулювання цього питання слід брати до уваги положення Конвенції, де вказано, що відшкодування шкоди може бути зменшено або відмінено: з врахуванням фінансового стану потерпілого (ст. 7); у зв'язку з поведінкою жертви чи заявника до, під час або після вчинення кримінального правопорушення, або у зв'язку зі спричиненою шкодою (ч. 1 ст. 8); якщо потерпілий чи заявник причетні до організації злочину чи перебувають у організації, яка займається злочинною діяльністю (ч. 2 ст. 8); у випадках, якщо повне чи часткове відшкодування шкоди суперечить справедливості чи громадського порядку (ч. 3 ст. 8). Окрім цього у ст. 5 Конвенції визначено, що у випадках необхідності може бути встановлена верхня чи нижня межа розміру відшкодування шкоди [7; 9].

Щодо умов та підстав відшкодування (компенсації) шкоди потерпілому за рахунок держави, то до них слід віднести наступні: розпочате кримінальне провадження (внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань); наявність потерпілого (звернення особи з заявою про вчинення щодо неї кримінального правопорушення або заяви про залучення її до провадження як потерпілого, за умови, що відсутня постанова про відмову у визнанні її потерпілим); визначення розміру шкоди, завданої кримінальним правопорушенням

Аналіз міжнародно-правових документів та цивільного законодавства України свідчить про те, що шкода потерпілому за рахунок держави має відшкодовуватися лише у таких випадках: не встановлено особу, яка вчинила кримінальне правопорушення (очевидно, що до такої умови слід віднести і оголошення особи, що вчинила кримінальне правопорушення у розшук та інші); особа, що вчинила злочин має бути неплатоспроможною.

Слушно також зазначити, що під час розслідування кримінальних правопорушень можуть мати місце й інші випадки, що унеможливають повне відшкодування шкоди завданої кримінальним правопорушенням потерпілій особі. До прикладу, оголошення особи, що вчинила кримінальне правопорушення у розшук чи припинення досудового слідства на підставі амністії, тощо. У такому випадку, дві останні умови було б доцільно замінити на одну, більш універсальну, яка б передбачала будь-які випадки, що унеможливають відшкодування завданої шкоди дійсним правопорушником, і за яких виникає у держави обов'язок компенсації шкоди (майнової, немайнової), завданої кримінальним правопорушенням [17].

Крім того, в ч. 1 ст. 19 Закону України «Про боротьбу з тероризмом», передбачено, що відшкодування шкоди, заподіяної громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України відповідно до закону і з наступним стягненням суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, в порядку, встановленому законом [18].

Таким чином, ч. 2 ст. 1177 ЦК України та ч. 3 ст. 127 КК України імперативно визначає, що у законі мають бути встановлені випадки, коли держава бере на себе обов'язок відшкодувати шкоду особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення.

В контексті дослідження слід звернути увагу і на визначеність строків, протягом яких потерпілий має право на відшкодування шкоди за рахунок держави. До прикладу, у ст. 5 Конвенції вказано, що режим відшкодування шкоди може встановлювати строки, протягом якого приймаються заяви [7]. Необхідність встановлення строків обумовлена тим, що для того, щоб виникла така умова відшкодування шкоди за рахунок держави як не встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, то органи досудового розслідування повинні мати певний час, по завершенню якого можна стверджувати, що особу дійсно не вдалося встановити. А тому, цілком виправданим є закріплення положення про те, що право на відшкодування шкоди у потерпілого виникає через шість місяців після заподіяння йому шкоди кримінальним правопорушенням, за умови що в цей період не вдалося встановити осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, чи їх місцезнаходження.

Утім, остаточною долю права потерпілого на відшкодування шкоди за рахунок держави та його розміру має вирішувати суд, з урахуванням конкретних обставин справи (характеру і розміру завданої громадянину шкоди, його матеріального стану та складу сім'ї) тощо.

Слід окремо зауважити, що введення в дію вищевказаних положень вимагає вирішення питання щодо джерел фінансування. У цьому випадку, доцільно вивчати та застосовувати досвід європейських країн. Адже процедура відшкодування шкоди потерпілим у кримінальному провадженні за рахунок держави передбачена у багатьох країнах світу, зокрема – в США, Німеччині, Великій Британії, Франції, Польщі, Австрії, Нідерландах, Чехії, Бельгії, Іспанії тощо.

До прикладу, у Великій Британії, на думку комісії британського парламенту, яка провела порівняльне дослідження цього питання, система відшкодування шкоди жертвам злочинів за рахунок держави є найкращою, оскільки в ній визначено широкий перелік злочинів, жертви яких одержують грошову компенсацію, та встановлені суттєві розміри грошових виплат [19].

Право на відшкодування мають: особи, яким у результаті одного або декількох серйозних злочинів завдано шкоду, мають право на її відшкодування з боку держави; відшкодуванню підлягає шкода, заподіяна злочинцями, які мають наслідком арешт підозрюваного; відшкодування здійснюється потерпілому у випадках, коли завдана будь-яка шкода.

Крім того, у Великій Британії існує Служба відшкодування завданої злочинцем шкоди. Вона керує спеціальним фондом, який створений для надання відшкодування потерпілим від злочинів навіть неістотної шкоди, що не підпадає під затверджені тарифи загального порядку.

У Німеччині відшкодування за рахунок коштів держави надається потерпілим від умисних насильницьких дій, у тому числі діянь, що мають характер сексуального насильства. Наявність фізичної або психічної шкоди в результаті нападу є необхідною умовою для одержання відшкодування [20].

Виплати здійснюються незалежно від наявності заяви жертви до органу правопорядку та незалежно від завершення досудового розслідування, адже достатнім є сам факт відкриття провадження. Визначено декілька рівнів наслідків за ступенем пошкодження, які зазнали потерпілі від насильницьких кримінальних правопорушень. Відшкодування моральної шкоди потерпілому від насильницького кримінального правопорушення можливе у Німеччині лише за рішенням суду. До того ж потерпілий не вказує у позові її розмір. Суд сам із цим визначається. Як правило, такі суми не є значними [2].

Право на відшкодування за рахунок коштів держави існує як складова частина соціального права на компенсацію, незалежно від будь-яких претензій жертви щодо отримання відшкодування від самого правопорушника.

Відтак перед українським законодавцем стоїть доволі важливе та складне завдання щодо запровадження ефективної та дієвої процедури відшкодування шкоди, завданої потерпілому внаслідок кримінального правопорушення за рахунок Державного бюджету України.

Висновки. Переконані, що інститут відшкодування (компенсації) шкоди у кримінальному провадженні є необхідним для всебічного відновлення порушених прав потерпілого. Однак, сучасна нормативна модель відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави характеризується неповнотою правового регулювання та в окремих випадках відсутністю правової визначеності, що своєю чергою створює певні перешкоди на шляху до реалізації потерпілим реалізації свого права на відшкодування шкоди у кримінальному провадженні. У зв'язку з цим перспективним є врахування законодавцем пропозицій, які напрацьовані у сучасній доктрині з урахуванням потреб практики. Тому першочергове значення для України в рамках євроінтеграційних процесів має стати створення спеціального Державного Фонду, визначення

джерел його формування, виділення окремого відомства, відповідального за реалізацію державної політики в сфері відшкодування (компенсації) шкоди, завданої кримінальним правопорушенням за рахунок держави.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996, № 30. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень : проект Закону України від 17 лип. 2020 р. № 3892. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69541
3. Кримінальний процес: Підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; [За ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило]. Х. : Право, 2013. 824 с.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар / [В.Г. Гончаренко та ін.] ; за заг. ред. проф. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. К. : Юстініан, 2012. 1223 с.
5. Ситенька О. С., Макарчук Ю. В. Реалізація права потерпілого на відшкодування шкоди у кримінальному провадженні: окремі питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 8, 2020. С. 451–454. URL: http://lsej.org.ua/8_2020/115.pdf
6. Глепова М. І. Правова природа кримінальної процесуальної реституції. *Кримінальний процес та криміналістика, судова експертиза*. Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання». С. 227–228. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12006/1/Tepova_227-228.pdf
7. Европейская конвенция по возмещению ущерба жертвам насильственных преступлений от 24 ноября 1983 года. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_319
8. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотребления властью от 29 ноября 1985 года. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_114#Text
9. Азаров Ю. І., Письменний Д. П., Хабло Ю. О. Відшкодування шкоди потерпілому у кримінальному провадженні за рахунок держави. *Юридична наука*. 2014. № 5. С. 49-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jnn_2014_5_6
10. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення механізму відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень: проект Закону України від 17 лип. 2020 р. № 3893. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69542
11. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо механізму фінансового забезпечення відшкодування шкоди потерпілим від насильницьких кримінальних правопорушень: проект Закону України від 17 лип. 2020 р. № 3894. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69543
12. Відшкодування (компенсація) шкоди: поняття, учасники, види шкоди. URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/public_html/lections/lecture6_1.html
13. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди: постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 берез. 1995 р. № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-95#Text>
14. Про внесення змін та доповнень до постанови Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. №4 «Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди»: постанова Пленуму Верховного Суду України від 25 трав. 2001 р. № 5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-01#Text>
15. Онищенко О. С. Відшкодування моральної шкоди у деліктних зобов'язаннях : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Нац. акад. внутр. справ. Київ, 2017. 210 с.
16. Цивільний кодекс України: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003, №№ 40-44, ст.356). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
17. Васильєв В. В. Правове регулювання відшкодування шкоди, завданої злочиним : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2016. 232 с. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/download/diss/Vasilev/d_Vasilev.pdf
18. Науковий висновок щодо відшкодування (компенсації) шкоди фізичній особі, яка потерпіла від кримінального правопорушення (стаття 1177 ЦК). URL: <https://coordynata.com.ua/naukovij-visnovok-sodo-vidskoduvanna-kompensacii-skodi-fizicnij-osobi-aka-poterpila-vid-kriminalnogo-pravoporushenna-statta-1177-ck>
19. Смирнов С. В. О компенсации ущерба в уголовном процессе. *Вестник Днепропетровского университета. Правоведение*. Днепропетровск. 2007. С. 70–71.
20. Карпенко Є. М. Міжнародний досвід відшкодування шкоди потерпілому як одна з форм запобігання злочинам. *Правовий часопис Донбасу*. № 1 (62), 2018. С. 190–196.